

UDK 791(497.6):811.111'255.4

Primljeno: 04. 01. 2020.

Izvorni naučni rad

Original scientific paper

Edina Špago-Ćumurija, Džemal Špago, Adi Maslo

PREVOĐENJE BOSANSKOHERCEGOVAČKIH KULTURNO SPECIFIČNIH ELEMENATA NA ENGLESKI JEZIK - PRIMJER FILMA *JA SAM IZ KRAJINE, ZEMLJE KESTENA*

Rad otvara perspektivu saradnje lingvista i rastuće filmske industrije u Bosni i Hercegovini. Autori su preveli bosanskohercegovački film *Ja sam iz Krajine, zemlje kestena*, koji predstavlja prikaz bosanskohercegovačke historije, u vrlo specifičnom zapadnom graničnom području, Krajini. Rad se bavi pitanjem prevođenja elemenata bh. kulture na engleski jezik, s ciljem rasvjetljavanja problemskih mjesta u njenom predstavljanju u savremenom bh. filmu. Kulturno specifični izrazi najčešće su iz oblasti politike, načina života, religije i običaja. Prevodnom analizom, autori u ovom radu ukazuju na mogućnosti prevoda s obzirom na orijentiranost prevodnih tehnika prema izvornoj ili ciljnoj kulturi.

Ključne riječi: filmsko prevođenje; prevođenje kulturno specifičnih elemenata; prevodne tehnike; *Ja sam iz Krajine, zemlje kestena*

1. FILM, KULTURA I PREVOĐENJE

U prevođenju audiovizuelnog materijala, neophodna je saradnja teorije prevođenja i filmske nauke, pri čemu analiza prevoda za svrhu može imati podučavanje, kritiku ili ocjenu prevoda (Chaume 2004: 13). U ovom radu autori se bave pitanjima kulture i filma u procesu prevođenja, prvenstveno imajući u vidu potrebe studenata na

prevodilačkim predmetima. U Bosni i Hercegovini filmska industrija je u procesu rasta i njen udio u ukupnoj bh. privredi iznosi preko 8,3% (Nurković 2015). Studenti koji izučavaju prevođenje na univerzitetkim studijama moraju imati priliku da razviju kompetencije koje će im pomoći u razmatranju pitanja predstavljanja bh. kulture u prevodilačkom procesu, i analiza filma u ovom radu služi prvenstveno toj svrsi. Iako se u bavljenju prevođenjem filma moraju razmatrati i posebnosti filmskog žanra, u ovom radu je ipak u fokusu pitanje prevođenja kulture koje je primjenjivo općenito, sa posebnim fokusom na pitanje ravnoteže između mogućnosti približavanja bh. kulture publici naspram mogućnosti njenog udaljavanja korištenjem određenih prevodnih tehnika.

Savremeni bh. film često se bavi temama (etničkog) konflikta (Simić, Volčić 2016) i problemima u vezi sa ratom, te se mogu posmatrati kao kolektivna višeslojna priča o pokušajima da se prevlada *vječna tranzicija* u kojoj se nalazi Bosna i Hercegovina (never-ending transition, Rawski, Roman-Ravska 2014: 197). Unutrašnji problemi usložnjavaju pitanje njihovog predstavljanja nekoj drugoj kulturi.

Film analiziran u ovom radu može se smatrati tipičnim predstavnikom bh. filma kada je u pitanju tema rata. Ukoliko se primijeni model analize filma koji nudi Pedersen (2007), vidi se da film ima nekoliko vanjskih faktora (paratextual parameters, Pedersen 2007: 127) koji su uticali na prevodilački proces:

- Pitanja u vezi sa svrhom (skospos) filma: Režiser Jasmin Duraković i Mirsad Ćatić, pisac scenarija, za koje je prevod rađen, na sastanku održanom sa prevoditeljima¹, naglasili su da film nije namijenjen za široku distribuciju nego „Krajini i Krajišnicima“, te da se prevođenje radi za festivalsko predstavljanje. Žanrovski je zanimljiv, jer donosi činjenice o historiji Krajine, sa dosta liričnosti i subjektivnosti². Prvobitno je, po riječima autora, zamišljen kao dokumentarno-igrani film. Na web stranici Udruženja filmskih radnika Bosne i Hercegovine okarakterisan je kao historijska i ljubavna filmska priča³. Ono što je posebno zanimljivo, a proizlazi iz prirode filma, jeste vrlo mali udio teksta, tj. dijaloga u filmu, u odnosu na naraciju glavnog lika u monološkoj formi i na ukupno trajanje

---

¹ Film je snimljen 2013. godine.

² Film govori o dvojici braće po mlijeku, Zlatanu i Omeru, koji se nakon mnogo godina ponovo susreću. Akumulirane emocije i sjećanja dobijaju svoj epilog u vidu sukoba dva glavna aktera a njihov odnos kao i pojedinačna sudbina svakog od njih paradigmatički predstavljaju historiju Krajine kao pograničnog područja. Kroz sučeljavanja glavnih likova jednog sa drugim i svakog sa samim sobom i svojom historijom, gledateljima se prikazuju znameniti likovi, događaji i vjerovanja iz historije Bosanske krajine te na dosljedan način potcrtava šta su to glavne identitetske karakteristike naroda tog područja.

³ <http://bhfilm.ba/bs/film/147>

filma⁴. Ovaj faktor uticao je na slobodu pri odabiru tehnika, jer nije bilo obaveze redukcije karakteristične za film.

- Pitanja u vezi sa ciljnom publikom: Nije se moglo očekivati da će ciljnoj publici biti sasvim bliska radnja filma, jer čak i unutar Bosne i Hercegovine, te šire regije s kojom dijeli jezični kod, kulturalne reference iz filma baziranog na historiji Krajine se mogu nazvati monokulturalnim, a nerijetko i mikrokulturalnim (Pedersen, 2007), te zahtijevaju intralingvistično prevođenje za većinu regionalne publike, a pogotovo za međunarodnu publiku na festivalima.

- Pitanja vezana za način emitiranja filma: Film je kreiran sa sviješću da se radi o vrlo lokalnoj temi, i po riječima i zahtjevu redatelja i scenariste, namijenjen je festivalskom predstavljanju, tako da nije riječ o službenom prevodu. Bywood (2016) ističe festivale upravo kao mjesta gdje se učestalo prevodi sa drugih jezika na engleski jezik, koji služi kao *lingua franca* u olakšavanju razumijevanja radnje filma za lingvistički heterogenu festivalsku publiku.

- Praktična pitanja u vezi sa prevodom. Prevodioci ovog filma su univerzitetski profesori, koji su prevod uradili bez finansijske naknade, sa dogovorom da će iskoristiti materijal za naučno istraživanje čiji će rezultati biti korisni za buduću nastavu na prevodilačkim predmetima na Univerzitetu „Džemal Bijedić“ u Mostaru. Zbog toga je sami prevodilački proces osmišljen na način da se rade tri pojedinačna prevoda, te razmatraju varijantni prevodi, u cilju rasvjetljavanja problemskih mjesta u prevodu i samog procesa donošenja odluka o konačnim varijantama.

1. KULTURNO SPECIFIČNI ELEMENTI U PREVOĐENJU

Bez obzira na terminološku neusklađenost kada je u pitanju klasifikacija elemenata koji se odnose na kulturu, može se zaključiti da postoje oni koji su u vezi sa jezikom, tj. sa strukturnim razlikama između dva jezika, i oni koji se odnose na izvanjezički sadržaj (koji je i dalje prisutan u jeziku). Newmark se bavi tim pitanjem razlikujući semantičko prevođenje, koje se dešava na nivou značenja u uskoj vezi sa strukturnim mogućnostima jezika, te komunikativno prevođenje, koje uključuje kreiranje utiska kod čitaoca identičnog onome koji je imao čitalac originala (Newmark: 1981, po

---

⁴ Od ca. 80 minuta ukupnog trajanja filma, jezičnog sadržaja je samo 20,10 minuta (25,39%), od čega dijalog zauzima 10,14 minuta (50,74% jezičnog materijala), a naracija glavnog lika i pjesme 9,56 minuta (49,25% jezičnog sadržaja).

Newmark 2009: 30). House, sa aspekta funkcije, razlikuje funkciju jezika i funkciju teksta (1981, po Hatim 2009: 42). Hatim naglašava značaj registra i diskursa kao okvira za prenošenje stavova (2010). Venuti (1998, po Munday 2010) uvodi pojam postranjivanja prevoda kao sredstva za odmicanje od lingvističkih i tekstualnih konvencija. Delisle (1980, po Carr 2009: 146) predlaže interpretativno prevođenje koje podrazumijeva analizu procesa reformulacije koja vodi verificiranju određenog prevodnog rješenja u cilju prenošenja smisla, što prevođenje određuje kao kognitivni proces. Florin smatra da realije kao koncepti karakteristični za određeni stil života, kulturu, društvo i historiju, zahtijevaju poseban pristup u prevođenju (Florin 1993: 123). Katan (2009) govori o kulturalnim razlikama kao onome što nije u jeziku, nego je neizrečeno, skriveno – ono po čemu se kulture razlikuju u jezicima, ponašanju i vrijednostima (Bennett 1998, po Katan 2009). Fokusiranje na ono što je nevidljivo i problematično u materijalu koji se prevodi ističe značaj prevodioca i njegovog procesa donošenja odluka.

Pedersen (2007) koristi termin izvanjezične (ekstralingvističke) kulturalne reference. To su izrazi koji se odnose na realije, kulturološke jedinice koje nisu dio jezika. Pri tome, unutarjezičnim (intralingvističkim) elementima Pedersen smatra idiome, poslovice, sleng, dijalekte, za koje ipak otvara mogućnost uključivanja u njegov model analize, po potrebi (Pedersen 2007: 114). Nedergaard-Larsen smatra da su problemi u vezi sa kulturom koji se nalaze u samom jeziku raznovrsni i brojni, poput gramatičkih kategorija, metafora, idioma, dijalekata, sociolekta, intonacije itd. (1993: 210).

U analizi se kreće od elemenata koji se javljaju kao problemska mjesta u prevođenju, pa ništa nije preliminarno isključeno iz analize. Zato se u radu ne koristi Pedersenov termin, nego sintagma *kulturno specifični elementi*, da bi se ostavio prostor za uključivanje obje kategorije elemenata kulture, onih koje su unutar samog jezika i onih koje su kodirani u jeziku ali su originalno izvanjezični.

1.1. Problemi za prevodioca u prevođenju kulturno specifičnih elemenata

Venuti (2001: 244) sugerira da u prevođenju književnosti (u opoziciji sa tehničkim registrom) najčešće dolazi do veće orijentiranosti prema ciljnoj kulturi (foreignization), usljed uticaja (promjenjivih) vrijednosnih sistema u ciljnoj kulturi. Film „Ja sam iz Krajine, zemlje kestena“, kao što je vidljivo iz prethodno iznesenih informacija, bliži je onome što Battista zove *nečistom formom*, misleći pritom na sličnost sa književnošću (2010: 131). Za ovaj je film ključan pojam *Krajine*, koji je

mnogo više od geografskog pojma, i čini tematsku okosnicu oko koje se nižu mitovi, priče, likovi, specifični porodični i međuljudski odnosi, historijski događaji, a najviše politički sukobi i ratovi.

Levy ističe da prevodilac, pod uticajem mnoštva faktora, uvijek nastoji da svojim odabirima u toku prevodilačkog procesa prenese što više uz što manji napor, što je i nazvao *minimax* strategijom (1967, po Obdržálková: 2016). Leppihalme (1997) polazi u svom promišljanju od kulturoloških pojmova koji se javljaju kao svojevrsne prepreke u procesu prevođenja (culture bumps) – za prevodioca, ali i čitaoca, koji učestvuje u procesu prevođenja korištenjem naučenog u kreiranju smisla u onome što čita. Chesterman (2000: 90) također ističe probleme kao mjesta koja privlače pažnju prevodioca i služe kao polazna tačka za odabir prevodnih strategija. Larsen ove probleme vezane za prevođenje kulture naziva *perspektivom* (1993), imajući u vidu poziciju prevodioca. Upravo izvanjezični elementi prisutni u jeziku čine suštinu problema prevođenja. Problem nastaje ukoliko je element karakterističan samo za izvornu kulturu. Pedersen (2007) predlaže podjelu kulturno specifičnih elemenata na tri grupe, zavisno od toga da li postoje i koliko, u izvornoj i ciljnoj kulturi:

- transkulturalni elementi – oni koji su poznati objema kulturama
- monokulturalni elementi – oni koji su poznati u izvornoj kulturi, ali ne i u ciljnoj kulturi
- mikrokulturalni elementi – oni koji su ograničeno poznati čak i unutar izvorne kulture [kasnije Pedersen (2016) na ovu kategoriju referira kao na *infra-kulturalne* reference].
- kriterije koji također mogu biti bitni u razmatranju problema u filmskom prevođenju Pedersen (2007) navodi kao:
- ekstrakulturalnost – referenca iz materijala može postojati izvan tog teksta, a može biti interna, rezultat teksta
- centralnost reference – razmatranje značaja kulturno specifičnog elementa u hijerarhiji ključnih elemenata u materijalu
- intersemiotička redundancija – vizuelna informacija u filmu može nekada nadomjestiti informaciju koja, u tom slučaju, ne mora biti izražena verbalno
- kontekstualne informacije – ukoliko je informacija sadržana negdje drugo u materijalu, nije je potrebno svaki put pojašnjavati
- ograničenja u vezi sa medijem – vrsta filma može uticati na proces prevođenja. Kao što je ranije navedeno, mala količina dijaloga ili spori dijalog mogu biti razlog za izbjegavanje redukcijских tehnika (što prevodilački nije ograničenje nego sloboda odabira).

1.1.1. Rješavanje prevodilačkih problema – prevodne tehnike

Nakon razmatranja izdvojenih problemskih mjesta, potrebno se odlučiti i za određena prevodna rješenja. Iz različitog razumijevanja uloge jezika u prevođenju, te svega onoga što je izvan njega, a značajno je za prevodilački proces i recepciju djela, proizlaze i različite prevodne procedure i tehnike.

Analizom različitih prevodilačkih rješenja koja nude različiti autori, može se vidjeti da se proces prevođenja bazira na dvije osnovne vrste aktivnosti: one kojima se nastoji ostati što vjerniji originalu, i one kojima se dozvoljava odmicanje od originala – imajući u vidu strukturne mogućnosti dva jezika, ali i ono što postoji izvan jezika a sadržano je u njemu. Tako Vinay i Darbelnet (1958, po Newmark 2009) nude klasifikaciju tehnika, dijeleći ih na direktne (direct), u koje spadaju posuđivanje, kalkiranje i doslovni prevod, te posredne (oblique), u koje ubrajaju transpoziciju, modulaciju, ekvivalenciju, adaptaciju – tehnike kojima se prevodilac udaljava od strukturne formule originala. Nida (1964, po Newmark: 2009) daje prednost također ciljnom jeziku, uvodeći pojam dinamičke ekvivalencije koja se bazira na pronalaženju prvog prirodnog ekvivalenta u ciljnoj kulturi. Newmark (1988, po Newmark 2009) predlaže upotrebu funkcionalnog ekvivalenta, specificiranjem kulturološki neutralne riječi. Molina (2002) navodi da je proces prevođenja pomiješan sa rezultatom prevođenja: tehnike predstavljaju rezultat prevođenja i odnose se na manje prevodilačke jedinice, a strategije se odnose na cjeloviti prevodilački proces. Strategijom se može nazvati stav prevodioca o kreativnijim prevodilačkim rješenjima, u kojima bi prevodilac svjesno preuzimao *rizik* i prevodilačku slobodu (Agiorni 2016: 23) u cilju omogućavanja boljeg pristupa stranoj kulturi (u ovom slučaju bosanskohercegovačkoj).

S obzirom na šaroliku klasifikaciju tehnika, korišten je sveobuhvatni i vrlo generalan Pedersenov (2007 i 2016) model, koji sve tehnike dijeli na one orijentisane na izvorni jezik i one orijentisane na jezik cilj. Tehnike su u pregledu poredane od onih koje su najviše usmjerene na izvorni jezik, prema onima koje su potpuno orijentisane na ciljni jezik i kulturu:

- Službeni ekvivalent / official equivalent – ne predstavlja problem za prevodioca jer je prethodno usvojen, npr. ime junaka crtanog filma, Paja / Paško Patak.
- Zadržavanje / retention – korištenjem ove tehnike, prevodilac se oslanja na izvorni jezik.
- Specifikacija / specification – specificiranje elementa u prevodu može se uraditi eksplicitacijom i dodavanjem.

- Direktni prevod / direct translation – tehnika koja zadržava strukturu originalnog jezika, uz kalkiranje, koje je egzotičnije, ili promjene / shifts, obično u strukturi, koje služe prirodnijem izrazu u ciljnom jeziku. Ova tehnika nalazi se napola puta između odomaćivanja i postranjivanja prevoda.
- Generalizacija / generalization – tehnika koja označava kretanje na skali hiponimije, prema manje specifičnoj stavki
- Supstitucija / substitution – izostavljanje kulturno specifičnog elementa iz jezika izvora, i zamjenjivanje nečim drugim, sa dvije mogućnosti:
  - zamjena kulturno specifičnog elementa drugim kulturno specifičnim pojmom iz ciljne kulture. Ukoliko je ovaj pojam potpuno prihvaćen u ciljnoj publici, onda govorimo o službenom prevodu.
  - parafraziranje, uz zadržavanje smisla, ili parafraza bez zadržavanja značenja originalnog elementa, koji nije više nužno kulturno specifičan.
- Izostavljanje / omission – tehnika izostavljanja kulturno specifičnog elementa, bez ikakve zamjene.

2. KORPUS I ANALIZA

Kao što je navedeno, rađena su tri paralelna prevoda, u cilju ispitivanja mogućih varijacija u recepciji filma i odabiru tehnika. Kao finalna verzija je urađena četvrta, zajednička varijanta. Primjeri koji su analizirani u filmu razvrstani su po klasifikaciji kulturno specifičnih jedinica koju predlaže Nedergaard-Larsen (1993: 211), s obzirom na to da najbolje odgovara kategorijama pronađenih primjera:

- geografski pojmovi koji obuhvataju klimu, geografski položaj, biljni i životinjski svijet, regije, gradove itd.
- historijski elementi koji obuhvataju građevine, historijske događaje i ličnosti
- društveni kulturno specifični elementi koji pokrivaju privredu, oblike društvene organizacije (policiju, sudstvo), politiku, društvene grupe, stil života, običaje
- kultura (u užem smislu) koja se odnosi na religiju, obrazovanje, medije slobodne aktivnosti.

Od četiri navedene grupe kulturno specifičnih elemenata geografski elementi nisu pronađeni u korpusu, historijska su bila dva, a najvažnije su kategorije društva,

posebno politika, te kultura u užem smislu, posebno religija i običaji, pa će tako i biti predstavljeni. Treba istaknuti da nije uvijek jednostavno podijeliti primjere u skladu s ovom klasifikacijom, jer neki elementi mogu biti pridruženi dvjema grupama. Tako je npr. pojam Krajine, iako se može posmatrati geografski, uvršten u političke elemente, jer je taj aspekt njegovog značenja primaran u ovom filmu. Primjeri su navedeni tako da je najprije data originalna varijanta a potom prevod i komentar o upotrijebljenoj prevodnoj tehnici. Obradenih primjera ukupno je trideset šest.

2.1. Društvo

U kategoriju kulturno specifičnih elemenata koji se tiču društva uvršteni su elementi iz oblasti politike, običaja i načina života. Ovih primjera je bilo najviše, devetnaest:

- 1) *Krajina - Krajina, the western frontier of Bosnia*
Radi se o monokulturalnom elementu koji je centralna referenca i tematska okosnica filma. Sve troje prevodilaca koristili su zadržavanje imena, ali u finalnoj verziji je iskorištena specifikacija dodavanjem.
- 2) *Krvava Krajina – blood-drenched Krajina*
U prevodu je dva puta zadržana kolokacija direktnim prevodom, a jednom je korištena specifikaciju, što je i ostalo kao finalna verzija.
- 3) *zemlja kestena – the land of chestnut*
Ovo je primjer koji je direktno preveden, zbog činjenice da je značenje kestena jasno iz konteksta: pojašnjeno je u tekstu naracije glavnog lika (kesten je bio hrana za vojnike).
- 4) *Zlatan Mamin – Mama's Zlatan*
Jednom je korištena specifikacija, dva puta direktni prevod, koji je i ostavljen u finalnoj verziji.
- 5) *Omer Ajkin – Ajka's Omer*
Jednom je korištena specifikacija, dva puta direktni prevod, koji je i ostavljen u finalnoj verziji. U primjerima 4) i 5) specifičnost sintagmi sa dva lična imena / nadimka je u običaju da se identifikira porijeklo osobe na području BiH, referiranjem na pretka. Ovdje je riječ o majci, koja je sigurnija referenca jer su majke u Krajini konstante, pošto očevi ginu u ratovima.
- 6) *Brat po mlijeku – milk sibling – monokulturalni element, radi se o običaju sa područja Mediterana, arapskih zemalja i Balkana (Guindi 2018), po kojem*

se dojenjem djece stvara veza ekvivalentna krvnom srodstvu. Ponuđena su tri različita rješenja, od kojih je jedno bila specifikacija, a u finalnoj verziji je ostavljen direktan prevod sa izostavljenjem prijedloga.

- 7) *Da ti nije pala trunka kakva trunka, snaho? - Seems to be too salty for your taste, eh?*

Ovo je primjer ironije, koja je kao takva intralingvistička, ali i transkulturalna, kao i odnos svekrve i snahe. Ponuđena je specifikacija u sva tri prevoda, ali je u finalnoj verziji ipak korištena supstitucija ironičnim izrazom koji je bliskiji ciljnoj kulturi.

- 8) *Cazinska buna - The Cazin rebellion against Tito's communism*

Riječ je o mikrokulturalnom elementu koji je specifičan za područje Krajine. Iako je prvobitno korišten direktan prevod u sva tri prevoda, u finalnoj varijanti je zadržan izraz, uz specifikaciju dodavanjem.

- 9) *Fino subotičko brašno – that fine flour from Subotica*

Monokulturalni element sa implicitnom informacijom o žalu za nepostojećem državom, preveden je direktno u sve tri varijante, uz minimalne strukturne promjene, što je i sačuvano u finalnoj verziji.

- 10) *Mi smo Huskinci - Huska iz our leader*

Ovdje je riječ o natpisu u sceni političkog protesta. Nijedan od prevodilaca nije ponudio prevod, ali nakon konsultacija, iskorištena je parafraza.

- 11) *Ovo je granica, ovdje muška vazda fali - this is a frontier, we are always short of men*

Transkulturalni (i jezični) element implicitno kodira historijski kontekst stalnog rata u oblasti Krajine. Preveden je parafrazom (supstitucijskom tehnikom), uz zadržavanje originalnog smisla. Finalna verzija odgovara jednom od tri ponuđena prevoda, iako su i preostala dva koristila parafrazu.

- 12) *Bio na liječenju u Njemačkoj – I was in Germany for medical treatment.*

Ovdje je riječ o implicitnoj informaciji da je lik ranjen u ratu, te otišao u Njemačku, gdje su masovno išle izbjeglice iz Bosne i Hercegovine. Sva tri prevoda koristila su parafrazu sa zadržavanjem smisla originalne rečenice.

- 13) *vakat je da saznam istinu o sebi – time for me to learn the truth about myself*

Monokulturalni element je arabizam (*vrijeme, doba, te vrijeme muslimanske molitve*, po Škaljić: 1966) koji se u Bosni i Hercegovini zadržao paralelno domaćem ekvivalentu *vrijeme*, i ima nekoliko mogućih upotreba, sa izraženom stilskom funkcijom (Čengić 2008). Generalizacija je bilo prvo rješenje u sva tri prevoda, koje je i zadržano u finalnoj varijanti.

- 14) *kakav je vakat bio – what a horrible time it was*
U ovom primjeru *vakat* ima negativniju konotaciju, ali je opet korištena generalizacija uz parafrazu u sva tri prevoda – što je i zadržano u finalnoj varijanti.
- 15) *čija je nafaka – who is destined to eat it*
Nafaka (ar. *hrana, jelo i piće*, ali i *ono što je čovjeku od boga suđeno da pojede i popije na ovom svijetu*, po Škaljić, 1966) je monokulturalni element, uvijek s konotacijom sudbinskog određenja. Supstitucija uz parafrazu i izostavljanje kulturno specifičnog elementa je ponuđeno u sva tri prevoda, što je zadržano i u finalnoj verziji.
- 16) *djeca imaju svoju nafaku – our children have their own destiny*
U drugom značenju pojma, *nafaka* je zamijenjena generalnijim pojmom.
- 17) *Rahmet – We are Muslims, just like you.*
Monokulturalni jezični element preveden je specifikacijom, uz dodavanje. Sva tri prevoda su iskoristila neku vrstu specifikacije.
- 18) *Čakija – a pocket knife*
Transkulturalni element preveden je zamjenom generalnijom riječju. Sva tri prevoda koristila su istu tehniku.
- 19) *Majka – granny*
Ovo je primjer prevođenja jezičnog transkulturalnog elementa čija specifičnost počiva na većoj leksičkoj razuđenosti u polju porodičnih odnosa. Engleski za većinu naših porodičnih uloga ima generalniji izraz. Ovaj primjer pokazuje običaj u Bosni i Hercegovini po kojem se baka naziva *majkom*. Sva tri prevoda nudila su specifikaciju i precizniju leksičku jedinicu koja označava ime od milja za baku.

2.2. Kultura u užem smislu

Po klasifikaciji korištenoj u ovom radu pronađeni primjeri se odnose posebno na religiju, moral, običaje, sa dva primjera idioma koji su uzeti u obzir kao unutarjezični elementi. Ovih primjera u korpusu je bilo ukupno petnaest:

- 20) *Pokoj joj duši – May God rest her Christian soul*
Ovdje je riječ o monokulturalnom elementu koji utjelovljuje suštinu međureligijskog suživota ali i sukoba u lokalnoj zajednici. Odabirom jezične varijante izražava se pripadnost određenoj etničkoj skupini. U dva prevoda

korištena je generalizacija, a u jednom specifikacija uz dodavanje, što je na kraju i ostavljeno kao finalna varijanta.

21) *To je protiv uroka – that protects from evil*

Ova transkulturalna referenca prevedena je tehnikom generalizacije, korištenjem generalnijeg pojma – *evil*. Finalna verzija se razlikuje od sva tri pojedinačna prevoda, od kojih su dva koristila supstituciju, elementom koji je kulturno specifičan u ciljnoj kulturi (*evil eye, spell*), a u trećem je ponuđena parafraza.

22) *Zlatno zrno - a gold bullet*

Ovaj monokulturalni element karakterističan je za usmenu poeziju u BiH u kojoj se spominju junaci koje može ubiti samo zlatno zrno, u ovom slučaju krajiški junak Mujo Hrnjica (Memić 2013). U finalnoj verziji korišten je direktni prevod, uz zamjenu lekseme *zrno* generalnijom leksemom *metak / bullet*. Sva tri prevoda nudila su direktni prevod. Kulturološka zamjena, *silver bullet*, nije upotrijebljena ni u jednoj varijanti.

23) *Sveta voda - that spring of holy water*

Transkulturalni element koji nosi različite konotacije u dvije kulture: u kršćanstvu je sveta voda primarno voda posvećena u crkvi⁵, a u Bosni i Hercegovini, u ovom filmu, sveta voda predstavlja vodu iz prirode koja ima čudesna svojstva, npr. u Krajini da očuva ljepotu djevojaka (Karić 2010). Da bi se pokazalo odsustvo ljudske aktivnosti (posvećivanja), korištena je tehnika specifikacije uz dodavanje imenice *spring*. Varijantni prevodi nudili su dvije tehnike direktnog prevoda i u jednom primjeru supstituciju kulturno specifičnim elementom iz ciljne kulture.

23) *Samo onaj gore zna istinu – only God knows it*

Ovo je primjer transkulturalne jedinice u kojoj se koristi eufemizam da se ne spomene direktno Bog. Ovo je vrsta lingvističkog religijskog tabua koji predstavlja izraz praznovjernog straha da se imenuju bića koja mogu uticati na život (Mocanu; 2017: 4, vl. p.). Korištena je tehnika supstitucije univerzalnom kulturalnom odrednicom.

25) *Ja sam svom otklanj'o – I already burried my father.*

Monokulturalni jezični element preveden je supstitucijom, uz parafrazu. Sva tri prevoda nudila su isto rješenje izraza.

26) *Rahmet – We are muslims, just like you.*

Monokulturalni jezični element preveden je parafrasom uz izostavljanje kulturno markiranog elementa. Sva tri prevoda su ponudila istu tehniku.

---

⁵ <https://www.hrleksikon.info/definicija/sveta-voda.html>

- 27) *Kod nas su Omaha i Jurjevo i Đurđevdan za sve svetkovina - But here Catholics, Orthodox Christians and Muslims celebrate St. George's Day, just giving it their own names: Jurjevo, Đurđevdan, Omaha.*

Ovaj primjer je mikrokulturalni element, koji uvodi pojam *omahe* kao lokalne svetkovine uz dolazak proljeća. Različite etničke skupine različito imenuju taj praznik, kao Jurjevo i Đurđevdan. Dva prevoda su nudila direktni prevod *za sve*. U finalnoj verziji značenje je specificirano dodavanjem. Ovo je primjer izrazitog proširenja tekstualnog materijala, što i nije tipično za film.

- 28) *Omaha - St. George's Day*

- 29) *Jurjevo - St. George's Day*

- 30) *Đurđevdan - St. George's Day*

U tri prethodna primjera Omaha, Jurjevo tj. Đurđevdan zamijenjeni su kulturalnim elementom iz ciljnog jezika. Sva tri prevoda nudili su istu tehniku.

- 31) *Mujo kuje a majka ga kune - /.*

Stihovi iz narodne pjesme koja predstavlja monokulturalni element javljaju se u pozadini scene vjenčanja u filmu. Sva tri prevoda su koristila izostavljanje, što je ostalo i u finalnoj verziji, zbog intersemiotičke redundancije, tj. vizualne informacije u filmu.

- 32) *Lipa cviča a nigdje mladića - Flowers abound, but no men around*

Pjesma kao transkulturalni ali u ovom slučaju i mikrokulturalni element koji predstavlja centralnu temu filma – izbjivanje muškaraca i njihovo učešće u ratovima – zbog odsustva prostora nije prevedena čitava, nego samo dva stiha koji se najčešće ponavljaju. Dva prevoda su koristila izostavljanje, a jedan parafrazu sa zadržavanjem smisla, što je i zadržano u finalnoj verziji.

- 33) *Mani se dijete ćorava posla - Let bygones be bygones, son!*

Ovaj jezični element se može smatrati transkulturalnim, a riješen je supstitucijom idiomatskim izrazom iz jezika cilja, što bi se moglo smatrati tehnikom kulturalne supstitucije. Finalna verzija je različita u odnosu na tri pojedinačne. Dva prevoda su ponudila idiome, a jedan parafrazu bez idiomatskog izraza.

- 34) *Šta si se ukipio? - Why are you standing like a statue?*

U finalnoj verziji prevoda ovog jezičnog elementa korištena je tehnika supstitucije i parafraze uz zadržavanje konotacije. Dva prevoda su ponudila supstituciju idiomatskim izrazom iz jezika cilja, a jedan parafrazu uz gubljenje originalne konotacije.

2.3. Historija

Iako se film bavi historijom Krajine, ipak su u grupi kulturno specifičnih elemenata samo dva primjera iz oblasti historije, i odnose se na titule:

35) *Grofica Izabela – countess Izabela*

Riječ je o transkulturalnom elementu, a preveden je uz supstituciju kulturnološkim elementom *countess*. Dva prevoda su nudila supstituciju titulom *countess*, a jedan titulom *duchess*.

36) *Beg Bećirević – Becirevic bey*

Sva tri prevoda zadržala su ovaj transkulturalni element iz turskog jezika. Može se reći da je riječ o ustaljenom prevodu za ovu titulu, koja je dovoljno poznata da postoji u oba jezika/kulture.

3. REZULTATI

Analizom prevedenih primjera, identificirani su prevodilački problemi u navedenom filmu koji se može posmatrati kao jedan od tematski tipičnih bosanskohercegovačkih filmova. Oni se tiču najviše politike, međuljudskih odnosa, religije i vjerovanja, a manje historijskih činjenica. Ovaj podatak upućuje na područje iz kojeg treba graditi studentske kompetencije na prevodilačkim predmetima i studijima. Također, vidljivo je da unutarjezični elementi nisu toliko problematični u prevodu, jer ih je tek nekoliko, a i njihova rješenja su usklađenija u smislu odabira tehnike.

Od prevodnih tehnika koje predlaže Pedersen (2007)⁶, nije iskorišteno zadržavanje ni u jednom slučaju, osim onih koji se ubrajaju pod specifikaciju. U tabeli ispod može se vidjeti kako su tehnike korištene za prevod analiziranih primjera⁷.

Specifikacija je jedina korištena tehnika koja je orijentisana na izvorni jezik; direktni prevod je u sredini između postranjivanja i odomaćivanja prevoda, a generalizacija, supstitucija i izostavljanje orijentisane su prema ciljnom jeziku.

---

⁶ Uzeta je ova varijanta predloženih tehnika iz Pedersen 2007, jer su, u odnosu na kasnije izmjene, manje specificirane i ostavljaju dovoljno prostora za ispitivanje tendencije prema postranjivanju ili odomaćivanju prevoda. Izvjesno je da se tehnike mogu mnogo preciznije klasificirati, ali u svrhu ovog rada to nije bilo potrebno.

⁷ Cifre u tabeli donekle se razlikuju od broja primjera zbog činjenice da su u par primjera korištene kombinacije tehnika.

Tabela 1. Tehnike korištene pri prevodu kulturno specifičnih jedinica u analiziranom filmu

Oblast	Specifikacija	direktni prevod	generalizacija	supstitucija	izostavljanje
Društvo	5	5	3	6	/
Kultura	3	1	1	10	2
Historija	/	/	/	2	/
Ukupno	8	6	4	18	2

Očigledno je da postoji tendencija orijentiranosti prevoda prema ciljnom jeziku kada je ovaj film u pitanju. Tehnike koje su orijentisane na izvorni jezik korištene su osam puta, a one orijentisane na ciljni jezik dvadeset četiri puta. Neutralne tehnike korištene su šest puta. Vidljivo je također da je teže zadržati kulturno specifične elemente iz oblasti religije i vjerovanja, a kad je riječ o kulturno specifičnim elementima u vezi sa društvom (uglavnom o politici i svakodnevnom životu u ovom filmu), rješenja su izbalansirana.

Ukoliko se iskoristi Pederseneva klasifikacija iz 2016. godine, u kojoj se na tehnike referira kao na one koje zahtijevaju minimalnu promjenu (zadržavanje, direktni prevod i službeni ekvivalent) te one koje su intervencijski orijentisane (generalizacija, specifikacija i supstitucija), onda se može vidjeti da je prevođenje analiziranog filma zahtijevalo mnogo više prevodilačke intervencije (trideset puta iskorištene od trideset šest prevedenih kulturno specifičnih elemenata). Film „Ja sam iz Krajine, zemlje kestena“ obiluje monokulturalnim elementima, pa i elementima specifičnim samo za Krajinu. Imajući u vidu publiku na regionalnim festivalima, bitno je istaknuti potrebu uvođenja više sadržaja iz oblasti kulturno specifičnih elemenata iz bh. i drugih kultura u obrazovanje na univerzitetskom nivou, u programe koji nude prevodilačke predmete.

Još jedan aspekt koji je moguće posmatrati u ovom procesu prevođenja je saradnja troje prevodilaca. Iz analiziranih primjera vidi se da je promjena u odabiru tehnike nakon zajedničkih konsultacija postojala u dvanaest slučajeva, što je ca. 32%. Od toga je u najviše slučajeva konačna odluka preinačena u specifikacijsku tehniku (pet puta), tri puta u neutralnu tehniku (direktni prevod), tri puta u supstituciju i jednom u generalizaciju – što znači da se konsultiranjem povećava sklonost orijentacije prema izvornom jeziku. Moguće je da su u pitanju faktori konteksta prevođenja (univerzitet), ali nije isključeno ni da se detaljnim uvidom mijenja perspektiva i pronalazi više načina za vjernije izražavanje izvorne kulture.

LITERATURA

1. Agorni, Mirella (2016), "Tourism across Languages and Cultures: Accessibility through Translation", *Cultus* 9 (2), str. 13-28.
2. Bywood, Lindsay Ann (2016), *Subtitling the films of Volker Schlöndorff in English*, doktorska disertacija, University College London Centre for Translation Studies, https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1543141/1/Bywood_Lindsay_PhD_fi-nal%202017.pdf ; pristupljeno 10. 1. 2020.
3. Čengić, Majda (2008), *Orijentalizmi u bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku*, Univerzitet Beču, magistarski rad, <https://docplayer.org/21339231-Diplomarbeit-titel-der-diplomarbeit.html> ; pristupljeno 12. 12. 2019.
4. Chaume, Frederic (2004), "Film Studies and Translation Studies: Two Disciplines at Stake in Audiovisual Translation", *Meta*, 49(1), str. 12-24.
5. Chesterman, Andrew (2000), *Memes of translation: the spread of ideas in translation theory* Benjamins, Amsterdam
6. Florin, Sider (1993), "Realia in translation", u Zlateva, Palma, ur., *Translation as social action. Russian and Bulgarian perspectives*, str. 122-128.
7. Guindi, Fadwa el (2018), "Milk Kinship", *International Encyclopedia of Anthropology*, https://www.academia.edu/37579128/Milk_Kinship ; pristupljeno 11. 9. 2019.
8. Hatim, Basil (2009), "Translating text in context", u: Jeremy Munday, ur., *The Routledge Companion to Translation Studies*, str. 36-53.
9. Hrvatski leksikon, <https://www.hrleksikon.info/definicija/sveta-voda.html> ; pristupljeno 17. 10. 2019.
10. Karić, Enes, (2010), "Narodna vjera bosanskohercegovačkih muslimana, Kratak osvrt na islamsku modernističku kritiku narodne vjere bosanskohercegovačkih muslimana", <http://iitb.ba/wp-content/uploads/2017/10/Narodna-vjera-bosanskohercegova%C4%8Dkih-muslimana.pdf> ; pristupljeno 3. 12. 2019.
11. Katan, David (2009), "Translation as intercultural communication", u Jeremy Munday, ur., *The Routledge Companion to Translation Studies*, str. 74-93.
12. Keser Battista, Ivana (2010), "Intertekstualnost, intermedijalnost i interdisciplinarnost u filmskom eseju", *Medijska istraživanja*, 16:1, str. 131-160.
13. Leppihalme, Ritva (1997), *Culture bumps, An empirical approach to the translation of allusions*, Multilingual Matters, Clevedon
14. Memić, Amra (2013), "Krajiška junačka epika", *Zbornik islamskog pedagoškog fakulteta u Bihaću*, str. 243-269

15. Mocanu, Mihaela (2016), "Taboo and Euphemism in the Religious Language", *International Letters of Social and Humanistic Sciences*, Vol. 75, str. 1-9
16. Molina, Lucía, Amparo Hurtado Albir (2002), "Translation Techniques Revisited: A Dynamic and Functionalist Approach", *Meta: Translators' Journal*, vol. 47, 4, str. 498-512.
17. Munday, Jeremy (2010), *Introducing Translation Studies, Theories and applications* Routledge, London New York
18. Nedergaard-Larsen, Birgit, (1993), "Culture-bound problems in subtitling", *Perspectives: Studies in Translatology*, 1:2, str. 207-240.
19. Newmark, Peter (2009), "The linguistic and communicative stages in translation theory", u: Jeremy Munday, ur., *The Routledge Companion to Translation Studies*, str. 20-36.
20. Nurković, Rahman (2015), "Contemporary development of creative industries in Bosnia and Herzegovina", *Quaestiones Geographicae*, 34(2), str. 45-51.
21. Obdržálková, Vanda (2016), "Translation as a decision-making process: an application of the model proposed by Jiří Levý to translation into a non-mother tongue", "The Art of translation": Jiří Levý (1926-1967) y la otra historia de la Traductología, *Mutatis Mutandi*, Vol. 9, 2, str. 306-327.
22. Pedersen, Jan (2007), "How is Culture rendered in Subtitles?", "Challenges of Multidimensional Translation", u Gerzymisch-Arbogast, Heidrun i Nauert, Sandra, ur., *Proceedings of the Marie Curie Euroconferences MuTra*, str. 113-130.
23. Pedersen, Jan (2016), "In Sweden, we do it like this: On cultural references and subtitling norms", inTRAlinea Special Issue: *A text of many colors – translating the West Wing*, http://www.intraline.org/specials/article/in_sweden_we_do_it_like_this ; pristupljeno 21. 9. 2019.
24. Rawski, Tomasz, Katarzyna Roman-Rawska (2014), "How to Escape? The Trap of the Transition in the Recent Cinema of Bosnia and Herzegovina (2000-2012)", *Colloquia Humanistica*, str. 193-206.
25. Salama-Carr, Myriam (2009), "Interpretive approach", u: Baker, M. i Gsandsahla, ur., *Routledge Encyclopedia of translation studies*, str. 145-148.
26. Simic, Olivera, Zala Volcic (2014), "In the Land of Wartime Rape: Bosnia, Cinema, and Reparation", *Griffith Journal of Law and Human Dignity*, 2(2), str. 377-401.
27. Škaljić, Abdulah (1966), *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo

28. Udruženje filmskih radnika BiH, <http://bhfilm.ba/bs/film/147> ; pristupljeno 27. 11. 2019.
29. Venuti, Lawrence (2001), "Strategies of translation", u: Mona Baker, ur., *Routledg encyclopedia of translation studies*, str. 240-244.

TRANSLATION OF BOSNIAN CULTURE-SPECIFIC ELEMENTS INTO ENGLISH – A CASE OF THE FILM *I AM FROM KRAJINA, THE LAND OF CHESTNUT*

Summary:

This paper opens a new perspective of cooperation between linguists and a growing movie industry in Bosnia and Herzegovina. The authors have translated a Bosnian movie, *I am from Krajina – the land of chestnut*, an outline of turbulent Bosnian history in its very typical, western border-area, known as Krajina. The paper explores issues of translation of Bosnian culture into English, with an emphasis on translation problems and promotion of B&H culture in contemporary Bosnian movies. Through translation analysis, the authors point at translation solutions based on the criterion of their source-language vs. target-language orientation.

Keywords: film translation; translation of culture specific elements; translation techniques; *I am from Krajina – the land of chestnut*

Adresa autorice

Author's address

Edina Špago-Ćumurija, Džemal Špago, Adi Maslo

Univerzitet "Džemal Bijedić" u Mostaru

Fakultet humanističkih nauka

edina@unmo.ba

dzemal.spago@unmo.ba

adi.maslo@unmo.ba

